

32
F.XLII
1965, 2

319. — **De overgang van de middeleeuwen naar de moderne tijden.** — Ogen-
schijnlijk komt deze recensie van het in 1962 verschenen boek van Wallace K. FERGUSON,
Europe in transition (1300-1520) (Boston, Houghton Mifflin Company, 1962; één deel
in-8°, xiv-625 blz. Prijs: \$ 8.00) vrij laat. In werkelijkheid maakt een ingeschoven
blaadje duidelijk dat de *publication date* 1963 is, en ontvingen we het exemplaar trouwens
pas in de loop van 1964 ter bespreking.

Met dit lijvig, smaakvol uitgegeven en voortreffelijk geïllustreerde boekdeel wenste de
Amerikaanse hoogleraar W. K. Ferguson, (University of Western Ontario), aan het Ameri-
kaanse publiek een synthese aan te bieden van de West-Europese geschiedenis in de late
middeleeuwen. Nieuw feitenmateriaal zoekt men hier dus niet. De originaliteit, en de
verdienste, van Ferguson ligt uitsluitend op het vlak van de vormgeving, van de structu-
rering der gebeurtenissen.

De periode 1300-1520 is volgens de auteur een kenteringsfase, de periode waarin zich
de overgang voltrekt van de typisch middeleeuwse maatschappij en levensvisie, naar de
moderne toestand. Vandaar de titel van het boek. Hij meent bovendien in deze evolutie
twee opeenvolgende perioden te kunnen onderscheiden, die elk totaal eigen overgangs-
elementen bevatten.

De eerste fase loopt van circa 1300 tot circa 1450. Essentieel nieuwe factoren deter-
mineren in deze periode volgens de auteur nagenoeg alle beschavingsterreinen. In tegen-
stelling met de 13^e eeuw kent de economie na 1300 stagnatie en depressie tot een heel
eind in de 15^e eeuw. In Italië en de Nederlanden breekt in handel en industrie het reeds
vroeger aangekondigde, kapitalistisch regiem door, en ontstaat het niet-middeleeuwse
type van de sedentaire ondernemer en handelaar, die met buitenlandse agenten de inter-
nationale handel controleert.

In de landbouweconomie voltrekt zich de ontbinding van het traditionele domein,
dat plaats maakt voor een geld-economie; de opbrengst daalde. De feodale versnippering
en het gemeentelijke particularisme moeten de plaats ruimen voor stevige gecentraliseerde
organen; niettemin zijn er belangrijke geografische verschillen: groeien in Italië de
stadstaten tot territoriale staten (Venetië, Milaan, Firenze), en in Frankrijk de macht

Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis
Eendrachtstraat, 65
BRUSSEL

JUSTIFICATIF

der monarchie, steunend voortaan op een korps van bevoegde administratoren en juristen, in Duitsland overwon het particularisme de centrale regering. In Engeland valt daarentegen de eerste expliciete poging tot de vorming van een « new monarchy » in deze zelfde periode, nl. onder Edward I (1272-1307).

Op sociaal vlak manifesteren zich voortaan de lagere klassen als bewuste groep in tal van sociale woelingen. In Italië is het verstedelijkingsproces van de adel rond 1300 voltooid, en stabiliseert zich een kapitalistische maatschappij met een eigen ethiek. In het noorden blijft de adel grotendeels op het platteland leven volgens het klassiek patroon, doch de nieuwe geld-economie was fataal voor de feodale maatschappij en haar basis. Kenmerkend op cultureel niveau zijn: de bloei van een literatuur in de volkstaal in Italië (Dante, Petrarca), en in het Noorden, waar ze echter een meer traditioneel en didactisch karakter vertoonde; het opkomen van een als dusdanig door de tijdgenoten ervaren renaissance in Italië. Hoewel de doctrine van het geloof ongewijzigd blijft, stelt men, o.m. wegens de interne scheuringen in de Kerk, een decadentie vast van de spiritualiteit, zelfs het ontstaan van ketterijen en losbreken van anti-clericale explosies. In de kunst groeien kwantiteit en technisch vermogen; een meer wereldlijke toon en lekenbescherming treden op; de schilderkunst neemt voorrang op de bouwkunst.

In de tweede fase, van ca. 1450 tot ca. 1520 stelt de auteur een nieuwe oriëntatie vast van de West-Europese vitaliteit: nl. contractie in oostelijke richting en koloniale expansie naar het westen toe. De economische decadentie maakte plaats sinds 1450 voor een opwaartse trend, gepaard gaande met een demografische opbloei. Belangrijk is de verplaatsing van het zwaartepunt der Europese economie van Italië naar de Atlantische staten. In Zuid-Duitsland bloeien nieuwe vormen van kapitalisme op in handel en industrie, meer bepaald in het mijnwezen en de metaalindustrie.

Politiek kenmerkt deze 2^e fase (althans de periode 1453-1494) zich door het bereiken van evenwicht en centralisatie, na ($\pm$ 1453) het einde van de 100-jarige oorlog, de val van Constantinopel, de vrede van Lodi. Dynastische elementen domineren voortaan: de consolidatie der staten voltrok zich rond de persoon van de vorst. Op sociaal vlak is 1450 geen duidelijk kenteringspunt; de bestaande tendens wordt grotendeels voortgezet. Nieuw is vooral een zeker herstel van de positie van de adel, door de concentratie van het sociaal aanzien in de aristocratische hofkringen, waar het gentleman-type een hoge graad van verfijning bereikte. Op cultureel gebied voltrekt zich de verplaatsing van het Klassieke humanisme van Italië naar de Noordelijke gewesten; 1450 betekent tevens de belangrijke start der boekdrukkunst. Inzake kunst wijzigde de intensieve technische beïnvloeding der Nederlanden op Italië zich in omgekeerde richting; de periode 1450-1520 is de laatste grote fase waarin de Nederlanden de West-Europese polyfonie domineerden.

Om het overgangskarakter der periode 1300-1500 scherper te laten aanvoelen, laat Ferguson zijn betoog voorafgaan door een schets van de typische klassiek middeleeuwse situatie, onder de titel « The medieval background ». Economie, politiek, sociale toestanden, Kerk en cultuur komen er aan bod.

Schrijver heeft een hoogst leesbare synthese bezorgd, gebouwd op een stevige basis, waarvan een summiere, doch degelijke bibliografie getuigenis aflegt. Een vrij uitgebreide index maakt het tevens tot een naslagwerk.

De periodisering van Ferguson dwingt niettemin tot enkele bedenkingen. Elke in-

deling der geschiedenis, en vooral het vooropzetten van karakteristieken die de aldus gevormde fasen van elkaar moeten onderscheiden, blijft een waagstuk. In feite voel ik niet veel voor het begrip « transition ». Is niet elke periode der geschiedenis een overgang? Men kan de zaken ook omdraaien en beweren dat de periode 1300-1500 even typische, intrinsieke kenmerken heeft als bv. de 16^e eeuw of als de voorafgaande klassieke middel-eeuwen, zodat er van het begrip « overgangstijd » niet veel meer overblijft. Doch dit alles zijn nog theoretische bespiegelingen. We vragen ons echter af of het wel zin heeft de perioden 1300-1450 en 1450-1520 in de formule van twee aansluitende overgangsfasen te willen opsluiten, met als inhoud en als basis zo een uiteenlopende gegevens als sociale toestanden, handel, industrie, kunst, vroomheid, instellingen, politiek, literatuur, ketterijen. Het is vermetel een zelfde datum als 1300 als kenteringsmoment te willen vooropstellen voor zulke uiteenlopende verschijnselen. Nemen we het voorbeeld der economie waar Ferguson de zaken vereenvoudigt door rond 1300 een definitieve overgang aan te nemen van landbouw- naar stadseconomie; voordien was de handels- en industriële economie der steden een minoriteits-verschijnsel (cf. p. 3). Is dit wel zo voor alle West-Europese gewesten, met name Italië en de Nederlanden? De evolutie is toch chronologisch zeer verschillend volgens de geografische gebieden. Zoiets ziet de auteur vanzelfsprekend wel in. Ik wil alleen wijzen op het hopeloze van een poging om een voor geheel West-Europa, geldige periodisering te bereiken, met identieke Scheidepunten voor zoveel facetten der menselijke activiteit. Op cultureel vlak stelt men zich bv. de vraag of 1300 wel een geschikt aanvangspunt is, nu reeds zoveel discussie gevoerd is rond de moderniteit der 12^e eeuw, hoewel zich inderdaad in de 13^e eeuw een nieuwe decadentie voor deed. Inzake landbouw is 1300 al evenmin een veilige baken. Prof. Dr. A. E. Verhulst stelde vast dat in Vlaanderen de graaf reeds in de xii^e eeuw al zijn gronden volgens het pachtstelsel uitgaf, terwijl de kleinere grootgrondbezitters pas op het einde der xiv^e eeuw de directe exploitatie opgaven.

In het betoog storen wel eens veralgemeningen, die de synthese dienen, doch de nauwkeurigheid geweld aandoen. Bijvoorbeeld de bewering dat de middeleeuwse vorsten zich vóór 1300 met handel en industrie van hun gewesten in het geheel niet inlieten.

Af en toe hebben we de indruk dat de auteur de feiten ietwat forceert om zijn stelling van het kenteringsmoment 1300 te staven. Zo bv. waar hij het heeft over de Engelse wolindustrie: in een overigens uitstekend betoog verklaart hij de overgang in Engeland van een wol-exporterende naar een wol-verwerkende natie en wijst op een grondige wijziging in de productie-techniek (pp. 126-127). In dat betoog komt slechts een enkele datering voor: 1331-1337, wat de (verkeerde) indruk wekt dat alle vermelde gebeurtenissen in de 14^e eeuw dienen gesitueerd. In werkelijkheid voltrok de mechanisatie van het vollen d.m.v. watermolens zich in de 13^e eeuw, en is de bloei der Engelse draperie lang vóór 1300 begonnen, blijkens het onderzoek van E. M. Carus-Wilson.

Hetzelfde geldt voor de bewering, op p. 133, dat de opbrengstfactor (average yields) in de 14^e en 15^e eeuw in Engeland daalde. Uit de studies van B. H. Slicher van Bath (*De oogstopbrengsten van verschillende gewassen, voornamelijk granen in verhouding tot het zaaizaad, ca. 810-1820*, in: A.A.G. Bijdragen, 9, 1963, pp. 29-125; *Yield Ratios, 810-1820*, in A.A.G., Bijdragen, 10, 1963) weten we dat de Engelse opbrengst in de 14^e-15^e eeuw precies hoger is dan vóór 1300, behalve dan voor de peulvruchten, waar tussen 1400 tot 1500 een terugval dient vastgesteld. — W. PREVENIER.